

Kitap İncelemesi

Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi (1900-1916)

Ayida Kubatova

(Aktaran: Ali Ünal)

Bengü Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2018, x+276

ISBN: 978-605-9148-76-4

Erdem YILMAZ*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 24.11.2024
Makalenin Kabul Tarihi: 27.12.2024
DOI: 10.54970/turkuaz.1590506

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi (1900-1916) eserinin yazarı Ayida Kubatova'dır. Kubatova, 20 Ocak 1966 tarihinde Kırgızistan'ın Calal Abad Bölgesi'nin Lenin (Bugünkü Nooken) reyonuna bağlı Sakaldı köyünde dünyaya gelmiştir. Kırgız Devlet Üniversitesi (Bugünkü Yusuf Balasagun Kırgız Millî Üniversitesi) Tarih Fakültesi'nde öğrenim gören müellif 1989 yılında "Tarih ve Bölge Bilimi" branşında lisansını tamamlamıştır. 2013 yılında doktora (kandidat) unvanını almaya hak kazanan yazar, 1989-1999 yılları arasında Kemin reyonuna bağlı Törtkül köyünde tarih öğretmeni olarak çalışmıştır. 1999-2007 yılları arasında Devlet Dil ve Ansiklopedi Merkezi Tarih, Felsefe, Din Bölümü redaktörü ve Bölüm başkanı olarak hizmet etmiştir. Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Millî Dil Komisyon Hakemi olarak görev almıştır. 2007 yılından kitabın yayımlandığı yıllara kadar Kırgızistan Cumhuriyeti Millî İlimler Akademisi Tarih ve Kültürel Miras Enstitüsü Başkanlığı memuru ve Kırgızistan Tarihi Meseleleri dergisinin sorumlu sekreteri olarak çalışmıştır. Günümüzde aynı kurumda 20. Ve 21. yüzyıl Tarih Bölümü Başkanlığı'nı yürütmektedir. "Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketleri" (Kubatova, 2012); "İki Dönem İnsanı Eşenaalı Arabayev" (Kubatova, 2013); Şabdan Baatır Medresesinin 100. Yılı (Kubatova, 2009) adlı üç önemli eseri yazmasıyla birlikte Cusup Abdrahmanov'un Kırgızistan kitabını Arap alfabesinden Kiril alfabesine çevirdiği eserde bulunmaktadır (Bişkek, 2018). Kitaplarının yanı sıra 60'tan fazla bilimsel makalesi bulunmaktadır. Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi (1900-1916) adlı eseri aktaran Dr. Ali Ünal ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümü hocalarındandır (Kubatova, 2018: 7-9).

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. E-posta:
2350y08003@manas.edu.kg, ORCID: 0000-0001-5863-0337

Eser toplam iki bölümden oluşmaktadır. Ayida Kubatova'nın eseri için kaleme aldığı ön söz (5-35), Ceditçilik hareketinin Kırgızistan'daki etkilerini ve tarihsel önemini ele alarak kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Ön sözde, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Türkistan coğrafyasının sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümlerin etkisi altında olduğu vurgulanmıştır. Çarlık Rusyası'nın sömürgeci politikalarının bu dönüşümleri hızlandırdığı, ancak yerli halklar arasında modernleşme hareketlerini de tetiklediği ifade edilmiştir. Ceditçilik hareketi, bu bağlamda sadece eğitim reformu değil, aynı zamanda toplumsal bilinçlenme ve bağımsızlık idealleri için bir araç olarak tanımlanmıştır. Hareketin eğitimdeki reformist yaklaşımını ön plana çıkarır. *Usul-i Cedit okulları*, halkın hem geleneksel değerlerini koruyarak hem de modern bilimlerle tanışmasını sağlayarak yeni bir eğitim modeli sunmuştur. Kırgız aydınların bu sürece katılımı, bölgedeki (millî bilinçlenmenin temel taşlarından biri olarak ele alınmıştır. Ceditçilik hareketinin Kırgızistan'daki toplumsal yapıyı çağdaşlaştırdığı ve millî bağımsızlık düşüncesini yaygınlaştırdığı belirtilmiştir. Bu süreçte, eğitim ve basın gibi araçların yanı sıra yerel kongreler ve siyasi faaliyetlerin de önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Ceditçilik üzerine yapılan çalışmaların genellikle Kazakistan ve Özbekistan gibi bölgelere odaklandığını, ancak Kırgızistan'daki hareketin yeterince incelenmediğini belirtir. Bu nedenle eserin, bu eksikliği giderme amacını taşıyan öncü bir çalışma olduğu ifade edilmiştir. Kırgızistan'da Ceditçilik hareketine katkıda bulunan önde gelen isimler, örneğin İşenaalı Arabayev, Zakir Vagapov gibi şahsiyetlerin çalışmaları detaylandırılmıştır. Bununla birlikte, dönemin arşiv belgeleri, basın yayın organları ve çeşitli edebî eserler üzerinden yapılan analizlerin eserin bilimsel altyapısını güçlendirdiği vurgulanmıştır.

Birinci bölümde (36-123), Ceditçilik hareketinin İdil-Ural bölgesi ve Kırım Tatarları arasında doğuşu ele alınır. Hareketin liderleri, Tatar ve Başkurt aydınlarının, eğitimcilerinin Kırgızistan coğrafyasındaki faaliyetleri aracılığıyla hareketi yaymaları vurgulanmaktadır. Ceditçiliğin, Tatar ulemalarının reformist girişimleri ile başladığı ve zamanla Türkistan halkları arasında hızla yayıldığı ifade edilmiştir. Bölümde, özellikle *Usul-i Cedit* (Yeni Metot) okullarının açılmasının, halkın aydınlanması ve eğitimin modernleşmesi için oynadığı kritik rol açıklanmaktadır. Bu okullar, geleneksel İslami eğitimin yanı sıra modern bilimlerin de müfredata dahil edilmesini sağlayarak yeni nesillerin entelektüel gelişimine katkıda bulunmuştur. Hareketin öncüsü olan Tatar ve Başkurt eğitimcilerin Kırgızistan'daki etkileri anlatılmaktadır. Örneğin, Kazan ve Ufa gibi merkezlerde yetişen öğretmenler, Kırgızistan'da okullar kurarak ve reformları yayarak toplumsal modernleşmeye öncülük etmişlerdir. Ceditçiliğin yerel halk tarafından nasıl algılandığına ve geleneksel ulema ile olan fikir çatışmalarına yer verilmiştir. Geleneksel yapıyı savunanlar tarafından eleştirilmesiyle birlikte, modernleşme hareketinin gerek İslam dünyasında gerekse Kırgız coğrafyasında güçlü bir şekilde kök saldığına dikkat çekilmiştir. Bu bölüm, Ceditçilik hareketinin kökenlerini ve bölgedeki etkisini anlamak için sağlam bir temel sunmaktadır. Tatar ve Başkurt aydınlarının rehberliğinde gerçekleşen modernleşme çabalarının Kırgızistan'daki etkisi, hem eğitim sistemini hem de halkın sosyo-kültürel yapısını dönüştürmüştür. Eğitim reformları, sadece bireysel bilgi düzeyini artırmakla kalmamış, aynı zamanda toplumun modernleşmesinde bir kaldıraç görevi görmüştür. Bölümde, hareketin liderleri olarak İsmail Gaspıralı ve Mahmud Hoca Behbudi gibi isimlere dikkat çekilmiştir. Özellikle Gaspıralı'nın "*Dilde, fikirde, işte birlik*" sloganıyla hareketi sistematik bir ideolojiye dönüştürmesi ve eğitim reformlarını desteklemesi vurgulanmıştır. Ceditçiliğin yerel temsilcileri olarak Kırgızistan'daki bazı şahsiyetlerin isimleri geçmektedir. Bu kişiler, yerel halk arasında hareketin fikirlerini yayarak sosyal ve siyasal dönüşümün temsilcileri olmuşlardır.

İkinci Bölüm (124-251), Şabdan Cantayev'in Dilekçesi (Haziran 1905); Yedisu Bölgesi Müslümanlarının Birinci Kongresi (31 Mart-1 Nisan 1906); III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (16-21 Ağustos 1906); Kazak-Kırgız Müslümanlarının Uzunagaç Kongresi (21 Ekim 1910) başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bölümde, Ceditçilerin sosyal ve siyasal faaliyetleri

detaylandırılmaktadır. Hareketin sadece eğitimle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda geniş bir siyasal etkinlik alanına yayıldığı belirtilmiştir. Ceditçilik hareketinin, bağımsızlık ve özgürlük için verdiği mücadeleye dair örnekler verilmiştir. Ceditçilik hareketi, yalnızca eğitim reformlarıyla değil, aynı zamanda halkın siyasal bilincinin geliştirilmesi ile de ilgili bir hareket olduğu vurgulanmıştır. Bölümde, Şabdan Cantayev'in 1905'teki dilekçesi ve önemli kongrelerdeki katılımı örneklerle gösterilmektedir. Cantayev'in dilekçesi, halkın özgürlük taleplerini içermekte ve Ceditçilerin siyasal mücadeleye dair ilk adımlarını simgelemektedir. Yedisu Bölgesi Müslümanlarının Kongresi (1906), III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1906) ve Kazak-Kırgız Müslümanlarının Uzunagaç Kongresi (1910) gibi toplantılar, Ceditçilerin hem Türkistan genelindeki hem de Rus İmparatorluğu içindeki Müslüman halklarla kurduğu siyasi bağlantıları ve işbirliklerini ortaya koymaktadır. Bu kongreler, Ceditçilik hareketinin bir siyasi organizasyon ve halkı birleştiren bir güç hâline geldiğini göstermektedir. Ceditçilik hareketinin, Rusya'daki sömürgeci yönetimin etkilerine karşı millî bağımsızlık için verdiği mücadele de önemli bir tema olarak öne çıkmaktadır. Bu kongrelerde alınan kararlar, halkın kendi kimliğini savunma ve dış etkilere karşı direniş gösterme amacını taşımaktadır. Bu bölüm, Ceditçilerin sosyal ve siyasal arenada nasıl bir güç hâline geldiğini, sadece eğitimle değil aynı zamanda halkı bilinçlendirerek ve onları bir araya getirerek toplumsal değişim yaratma çabalarını ele almaktadır. Ceditçilik hareketinin siyasal etkisi, özellikle kongrelerde aldığı kararlarla, halkın haklarını savunma ve bağımsızlık için daha organize bir hareket olarak şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bölüm içerisinde, Ceditçilerin eğitim alanındaki faaliyetleri ve özellikle Usul-i Cedit Mektepleri üzerinde durulmuştur. Bu okullar, geleneksel medreselerden farklı olarak Batılı eğitim yöntemlerini, fen bilimler ve modern öğretim tekniklerini benimsedikleri belirtilmiştir. Bu bölüme göre, Usul-i Cedit okulları, eğitimde yenilikçi bir yaklaşımı savunmuş ve daha geniş bir halk kitlesine hitap etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, bu okullar sadece Kırgızistan'da değil, Türkistan genelinde eğitim alanında devrim yaratmış, halkı modernleşmeye teşvik etmiştir. Ceditçilik hareketi, sadece okul açmakla kalmamış, aynı zamanda eğitimci yetiştirmeye de önem vermiştir. Bu bölümde, Usul-ü Cedit okullarında görev alan eğitimciler ve onların halk arasında nasıl bir etki yaratmaya başladıkları da ele alınmıştır. Ceditçi aydınların Kırgızistan'da millî eğitim sisteminin şekillenmesindeki rolü incelenmiştir. Bu aydınlar, Usul-i Cedit okullarını kurarak ve eğitimde reform yaparak, Kırgız halkının eğitim düzeyini artırmış ve toplumsal yapısını dönüştürmeyi hedefledikleri dile getirilmiştir.

Sonuç kısmı (252-257), Ceditçilik hareketinin Türkistan'daki etkilerini, özellikle de Kırgızistan üzerindeki uzun vadeli izlerini özetlemektedir. Ceditçilik, halkın eğitilmesi ve modernleşmesi adına önemli adımlar atmış, sadece eğitimle değil aynı zamanda sosyal ve siyasal bilinçlenmeyle de toplumu dönüştürmüştür. Bu bölüm, Ceditçilik hareketinin, Türkistan'da gerçekleşen reformların temel taşlarından biri olduğunu belirtmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ayida Kubatova'nın *Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi (1900-1916)* adlı eseri, Kırgızistan'da modernleşme ve millî bilinçlenme süreçlerini anlamak için önemli bir kaynak niteliğindedir. Kitap, özellikle eğitim reformlarının ve siyasal bilinçlenmenin, toplumun yapısında nasıl bir dönüşüm yarattığını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu açıdan hem Kırgızistan'daki hem de genel Türkistan coğrafyasındaki Ceditçilik hareketlerinin daha geniş bir perspektiften anlaşılmasını sağlamaktadır. Eser, Ceditçilik hareketine dair Kırgızistan bağlamında yapılan araştırmaların sınırlılığı göz önüne alındığında, bu boşluğu dolduran bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Kubatova, tarihsel belgeler, arşiv kayıtları ve çeşitli edebî eserler aracılığıyla zengin bir bilimsel altyapı sunmuştur. Bununla birlikte, dönemin toplumsal ve siyasal dinamiklerini anlamak için detaylı analizler sağlamış ve Ceditçi liderlerin rolüne ışık tutmuştur.

Özellikle, Usul-i Cedit okullarının eğitim sistemine katkıları ve Kırgızistan'daki etkileri konusundaki tespitler oldukça değerlidir.

Eserin bazı bölümleri, yoğun tarihsel detaylar nedeniyle okuyucu için yorucu hâle gelebilmektedir. Bunun yanında kitap, Ceditçilik hareketinin toplumsal etkilerini daha geniş çapta karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması noktasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Ceditçilik hareketinin geleneksel ulema ile modernleşme yanlıları arasındaki çatışmayı nasıl şekillendirdiği ve bu çatışmanın uzun vadeli etkileri, kitapta ele alınan önemli temalardandır. Bununla birlikte, bu tartışmalar daha detaylandırılarak, Ceditçiliğin günümüzdeki eğitim politikaları ve toplumsal reformlara etkileriyle ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Kubatova'nın bu çalışması, Kırgızistan'da modernleşme ve millî bilinçlenmenin tarihini anlamak isteyen araştırmacılar için temel bir kaynak işlevi görmekte ve yeni çalışmalara ışık tutmaktadır. Eserin Türkiye Türkçesine aktarımında akıcı bir dilin tercih edilmesi, yayınevi ve aktaranın takdir edilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Güngör, E. (2013). *Bozkırda bir Ceditçi Kırgızistan'ın rehberi Moldoke İşenaali Arabayev*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Kubatova, A. (2009). *Şabdan Baatırdın Medresesine 100. Cıl*. Bişkek.

Kubatova, A. (2013). *Eki door insanı Eşenaalı Arabayev*. Bişkek.

Kubatova, A. (2018). *Kırgızistan'da Ceditçilik Hareketi (1900-1916) (A. Ünal, Akt.)*. Ankara: Bengü Yayınları.